

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.14>
УДК 304(477)

Михайло Цюрупа
доктор філософських наук,
професор кафедри військової підготовки,
Національний університет оборони України, м. Київ

ORCID: 0000-0003-0464-7939
Email: mvz999@ukr.net

ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ КОНЦЕПТУ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ СФЕРИ КІНЦЯ ХІХ - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТЬ

Анотація. Засновуючись на ідеях історизму та наступності у розвитку політичних і наукових концепцій у статті простежено вплив концепту кирило-мефодіївців відносно створення незалежної держави на принципах визнання національної самобутності українського народу, його провідної ролі у звільненні від царату всіх слов'янських народів та вибору демократичних інституцій і устрою держави за прикладом федерації Штатів Північної Америки. На цій основі розкрито подальша гуманістична традиція українства у створенні власної військової сфери. Недостатня увага до неї мала відомі сумні наслідки – неспроможність захистити революційні надбання часів громадянської війни 20-х років минулого століття, поразка національно-визвольного збройного опору сталінсько-більшовистському режиму 30-40-х рр. ХХ ст. на Заході України, відсутність модерної воєнної доктрини на перетині ХХ – ХХІ століть та ослаблена воєнна організація, яка попервах не могла достойно протистояти російській агресії на Сході України.

Однак позитивний вплив кирило-мефодіївців на цю ділянку національного духу та буття полягав у поштовху нового покоління борців, гуманістів, вчених до активізму та створення теорії (доктрини) української національної військової сфери. Концепт кирило-мефодіївців полягав у синхронному визвольному руху українців разом з іншими слов'янськими народами, щоб сумісно протистояти царату та спиратись на силу озброєного народу, не розробляючи питання армії, військової організації у цілому. Згідно методологічної настанови оцінювати доробок попередників не за помилками, а відповідно того, що зроблено, розкрито гуманістичну тенденцію ставлення до боротьби за волю у видатних членів товариства. Кирило-мефодіївці надихали (Іпокрена) нове покоління борців, гуманістів, вчених «київської» воєнно-теоретичної школи до обґрунтування особливостей української національної військової сфери.

Вже наступному поколінню українських мислителів вдалось реалізувати нагальну потребу створення теоретичних основ військової сфери на межових засадах синтезу демократизму, гуманізму, революційної романтики членів Кирило-Мефодіївського товариства з суворими вимогами військової необхідності.

Ключові слова: Кирило-Мефодіївське товариство, синтез демократизму, гуманізму та романтики визвольного руху, військова сфера України.

Mykhailo Tsiurupa
doctor of philosophical sciences,
Professor of the Department of Military training,
National University defense of Ukraine

IDEOLOGICAL AND POLITICAL INFLUENCE OF THE CYRIL AND METHODIUS BROTHERHOOD'S CONCEPT ON THE FORMATION OF THE NATIONAL MILITARY SPHERE AT THE END OF THE 19^h – AT THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY

Abstract. based on the ideas of historicism and continuity in the development of political and scientific concepts, the article traces the influence of the Cyril and Methodius concept on the creation of an independent state on the principles of respect of the national identity of the Ukrainian people, its leading role in liberating all Slavic peoples from the tsarist government and choosing democratic institutions and the structure of the state following the example of the Federation of North American States. On this basis, the further humanistic tradition of Ukrainians in creating their own military sphere is revealed. Insufficient attention to it had led to sad consequences - the inability to defend the revolutionary achievements of the civil war in the 20s of the last century, the defeat of the national liberation armed resistance to the Stalinist-Bolshevik regime of 30-40's XX centuries in Western Ukraine, the lack of modern military

doctrine at the intersection of the XX - XXI centuries and a weakened military organization, which at first could not adequately resist Russian aggression in eastern Ukraine.

However, the positive influence of the Methodists on this part of the national spirit and existence was to foster a new generation of fighters, humanists, scientists to activism and the creation of a theory (doctrine) of the Ukrainian national military sphere.

The concept of the Cyril and Methodius was a synchronous liberation movement of Ukrainians together with other Slavic peoples, to jointly oppose the tsar and rely on the strength of the armed people, without elaborating on the army, military organization in general. According to the methodological guidelines, to evaluate the achievements of predecessors not by mistakes, but by what had been done, the humanistic tendency of prominent members of the society to struggle for the freedom in Ukraine is revealed. Cyril and Methodius inspired (Ipokrena) a new generation of fighters, humanists, scientists of the "Kiev" military-theoretical school to substantiate the peculiarities of the Ukrainian national military sphere.

The next generation of Ukrainian thinkers managed to realize the urgent need to create the theoretical foundations of the military sphere on the borderline synthesis of democracy, humanism, revolutionary romance of members of the Cyril and Methodius Society with strict requirements of military necessity.

Key words: *Cyril and Methodius Society, synthesis of democracy, humanism and romance of the liberation movement, the military sphere of Ukraine.*

Актуальність проблеми. Звернення до витоків сучасних ідейно-політичних концепцій нашої країни дає можливість простежити джерело натхнення сучасних українських вчених, гуманістів, політиків, яке раніше позначалось терміном «Іпокрена», які звернулись до ідейно-політичного та теоретичного обґрунтування національної воєнної сфери, яка, згідно культурологічного підходу відповідає менталітету, "живій душі народу" та його традиціям. Й до цієї пори до надбання кирило-мефодіївців нерідко відносяться як до романтично-міфологічному творчому напрямку письменників та митців України, однак воно було скоординовано із першим ствердженням на землі демократичних інститутів США та визвольному руху Європи, що була переважно монархічною.

Ступінь розробки проблеми.

Не буде новелою вказати, що тематика україністики обов'язково включає в себе звернення до ідеологічних та організаційних основ Товариства, принаймні у зв'язку з тим, що до нього увійшов Тарас Шевченко, пророк та символ вільнолюбного українства, який найбільше постраждав та зазнав горесного суму від поразки Кирило-Мефодіївського товариства, боязкості його роз'єднаних товаришів, влучно зауважила Олена Теліга. Пророцькі передчуття Шевченка щодо історичної долі свободної України в співтоваристві вільних народів споріднені с висловлюваннями великих пророків і гуманістів у творчі життєві сили, які здатні змінити на краще будь-який несправедливий соціальний лад. Для нас важливим є не тільки настанови воєнних теоретиків України кінця XIX - початку XX ст., але і джерело їх творчої наснаги, так звана Іпокрена. Таким джерелом для покоління воєнних теоретиків «київської школи» став творчий доробок кирило-мефодіївців. Значне соціально-політичне явище як перша в історії колоніальної України організація діячів мистецтва, науковців не могла не викликати появу пласта літератури, серед якої виділяються роботи В. С. Горського, В. Г. Антоненка, В. П. Горбатенка, В. Й. Скиби на багатьох інших, однак історичні рамки дослідження «замикались» у часі на другу половину

XIX століття та не мали логіко-історичного зв'язку з подальшими розробками шляхів визвольного руху.

Виклад основного матеріалу.

Знаменні для незалежної України дати – 175 років заснування Кирило-Мефодіївського товариства, 100 річчя утворення УНР, наступний 30-річний ювілей нашої сучасної демократичної країни наповнені енергією прагнення українців до повної свободи, волі, незалежності, ідеалів омріяних пращодами. Але крім цього їх еднають прояви певного ігнорування воєнно-політичного чинника, військової сфери у цілому, необхідних для захисту національних здобутків та ідеалів.

Ми знаходимо об'єктивні причинами та духовними чинниками такого, складно здоланого й сьогодні стану речей, ліберальну політичну традицію українства та філософію миру, яка бере початок з молитви Митрополита Іларіона, у якій він звертається до Господа: "Врагов изгони, мир утверди, языки усмири" та висловлював впевненість народів Київської Русі ("Града святого") «в мире и здравии переплыть пучину жизни» [3, с.123]. При цьому від нього закладалась ідея щодо головного ворога всередині народу, поділеного ватажками озброєних загонів. Не стала розвиненою теза щодо дій царату у Європі як головного жандарма, який не допускає й думки щодо звільнення від нього та недооцінка монархічних уподобань російського народу. Консервативний ідеолог Костянтин Леонтьєв писав царедворцям – *передайте царю, щоб тримав нас міцніше.*

З козацьких часів воєнно-доктринальні установи несли в собі не тільки релігійно-патріотичний та вільнолюбний світ минулого, але й новий відтінок "воєнної романтики", лицарства, прояву демократичного устрою громади. Вважалось, що український народ має більше можливостей вести тоталітарну війну, ніж будь яка інша нація, а тому регулярна армія могла бути досить малою, нечисленною, бо її поповнює «озброєний» народ.

Вплив духовної діяльності представників Кирило-Мефодіївського товариства ми розглядаємо у специфічному вимірі щодо доповнення логіки

ставлення до згаданої сторони суспільного життя України з другої половини XIX століття до наших часів. Акцент цієї статті буде поставлений на впливі концепту кирило-мефодіївців на військово-теоретичну сферу, адже невдачі українських революцій були пов'язані як з слабкістю національної еліти, так і національної воєнної теорії.

Загальними методологічними засадами є проєкція ідей самобутності українського народу («Две рускія народності» М. Костомарова), заклик до запеклої, рішучої боротьби (твори Тараса Шевченка) із російським царатом за волю та незалежність, визнання неможливості повноцінного розвитку нації у «тюрмі народів». За словами знаного українського дослідника В. Г. Антоненка Шевченко з боєм запитував: «Коли ми діждемось Вашингтона з новим і праведним законом?» [8, с.132]. Не випадково, що діяльність братчиків співпадала із становленням федерації Сполучених Штатів, яка мислилась спочатку без виразної військової сили – армію представляли озброєні маси колоністів та їх союзників. Варто брати до уваги також саркастично-гнівливе ставлення до війни у «Кавказі» Тараса Григоровича.

Теоретичними складнощами ми визнаємо недостатню увагу до критики перекручення ідей, зокрема, М. Костомарова, якого соціолог А. Олійник вважає творцем міфів, при цьому те ж саме стверджують і російські джерела [5], хоча той справедливо виявив волелюбність, поцінування особистої свободи як рельєфною рисою українців на основі глибоких культурологічних розвідок та вирізняв особливості духовного стану слов'янських народностей. Громада для українців зовсім інше, ніж російська община. З часів Запорізької Січі це добровільне об'єднання людей, де кожен член громади вважається незалежною особистістю та бере участь у громадівському житті.

Таким чином, значення кирило-мефодіївців при зрозумілих відмінностях у поглядах представників цього товариства на шляхи звільнення від колоніального гніту Росії полягало у ствердженні самобутності українського народу, культури у цілому та наголос на гуманістичному менталітеті, на власному напрямку розвитку. Крім того, ця перша політична організація ставила ціль екзистенційного характеру для українців: ким бути?

Аналізуючи відповідну літературу вважаємо наголосити на гуманістичному аспекті парадигми соціально-політичного мислення мефодіївців. Він з особливою силою виражений у Тараса Шевченка та діалектично пов'язаний із його закликом до «сокири». *«Данта Алієгері тільки вигнали з рідного краю, але не заборонили йому писати своє «Пекло» і свою Беатріче, а я був нещасливіший за свого флорентійського вигнанця»,* – писав у до Анастасії Толстої 9 січня 1853 р.

Навіть зовнішні риси Шевченка схожі з людиною доби гуманістів Відродження бачимо в його автопортретах: молодим та з бородою в Аральській

експедиції. Автопортрет молодого Шевченка нагадує рафаєлівський, а от історична доля вчення нашого генія була інша. Відомо, що після захоплення Риму у 1527 році Карлом V учні Рафаеля Санті розбіглись, а Рафаєлева школа припинила існування.

Гуманізм Тараса Шевченка знайшов свій полум'яний відсвіт у громадянській позиції борця, яку не всі зустріли із захопленням, писала Олена Теліга. «Коли ми придивимося ближче до постаті Шевченка, то побачимо, що він мусить бути для нас найяскравішим подвійним символом – і героїзму, і цивільної відваги. В усіх спогадах і працях про нього бачимо ми докази його особистої цивільної відваги, гаряче бажання бачити таку відвагу у своєму оточенні. Пристосуванців, малодушних вважав більшими ворогами, як ворогів явних. *«Не так тії вороги, як добрії люди. І окрадуть жалуючи, плачучи осудять»,* – обурювався Шевченко. Сам він не міг дивитися, як хтось когось окрадає, не зреагувати на несправедливість вважав нормальною прикметою правдивої людини. «На те й лихо, щоб з цим лихом битись». Думки Шевченка – митця, борця-революціонера повертались до майбутнього, щоб надихати нові покоління. Він завжди служив правді і виборював щасливе майбутнє народу. Зброєю у цій боротьбі він зробив слово, казала полум'яна поетеса Леся Українка. Такі погляди у концептуальному вигляді ми презентували на міжвузівській конференції 9 березня 2014 р. до 100 - річчя з дня народження великого мислителя.

Загалом, думку про реформістський шлях створення федерації слов'янських народів з демократичними інститутами, аналогічними тим, які утворились у США, поділяло більшість членів товариства через пропаганду для пробудження громадських почуттів (В. Білозерський). Арешт членів товариства (є серйозні підстави вважати, що на основі зради), розкидання активістів по засланнях далеких просторів царської Росії не дали можливості їм простежити мілітарний досвід жителів Північно-Американських штатів, втягнутих у кровопролитні війни, в перебігу яких виявилась необхідність міцної воєнної організації.

У останні десятиліття XIX ст. існування України під московською владою після арешту членів Товариства доктринальні ідеї щодо оборони країни стали поширюватись у національному інтелектуальному середовищі. Значно пізніше, коли державна незалежність була набута, їх обмежений масштаб відбився на помилкових діях уряду Центральної Ради, який був не спроможний використати в державних цілях матеріальні військові ресурси і патріотичні почуття майже двох мільйонів вояків з російського війська, розташованих на теренах України.

Не маючи змоги у 1871-1872 р.р. відкрито висловити свої погляди на національну воєнну сферу, анонімні київські автори твору «Воєнноведення» висували думку, що раз немає двох держав схожих одна на одну, той політика і

збройні сили повинні відповідати важливим складовим характеру держави: природі, особливостям військової сили народу, політиці [2]. Не погоджуючись з К. Клаузевіцем, який абстрактно підходив до політики, автори «Военноведения» розподіляли політику на «природну», тобто внутрішньо детерміновану життям народу та «зовнішню», нав'язану ззовні, означаючи останню як не властиву українській державі, засновану на законах європейської біржової спекуляції. Вони вважали, що нашому народу притаманна «природна», відверто-прозора, кажучи сучасною мовою, воєнна політика. На політику, вказано у «Военноведении», впливають не стільки зовнішні ознаки держави (територія, фізичні характеристики народу), оскільки «органічні характеристики», духовні сили, племінні особливості, культура і характер народу, історичний розвиток країни і т. д. [2, с.14; 10].

Створена у важких міжреволюційних перипетіях Українська Народна Республіка була неспроможна за короткий час існування ані сформулювати свою концепцію збройного захисту держави, ані практично використати формування національно свідомих вояків з частин, які були розташовані на Україні. Сьогодні історики закидають М. Грушевському, що той у першій спробі створення української державності не брав до уваги військовий фактор.

Спробуємо осмислити майже забутий сьогодні з ідеологічних міркувань теоретичний внесок воєнного міністра УНР Симона Петлюри у справу розробки української воєнної теорії. За політичними розбіжностями у поглядах щодо ролі С. Петлюри в історії України, за науковими та ідеологічними дискусіями, що не вщухають, дослідники не звертали увагу на воєнно-політичний рівень мислення діяча.

По-перше, Петлюра розумів певну відстань між *армією* та іншими *політичними інституціями* суспільства, яка існувала в ХХ столітті та намагався зменшити її на засадах взаєморозуміння: з одного боку, армія як плоть від плоті і кров від крові свого народу має бути не “зборищем преторіанців небезпечних”, а збройною організацією свідомих громадян-патріотів; з іншого боку, – “ми, громадяни, повинні у загальних рисах знати певний тінітет (*мовою оригіналу- М.Ц.*) відомостей про збройну силу нашої держави”, розуміти її функції і завдання у державному будівництві. Він побіжно виказав глибоке розуміння політично-владного аспекту діяльності преторіанців, які нерідко визначали у Римі, кому бути імператором.

Стосовно ж тінітету (мінімуму) знань громадськості з проблем військової сфери скажемо, що ця важлива справа так і не зрушена з місця, бо у програмах ВНЗів відповідні дисципліни – вайоленсологія (теорія соціального насильства), полемологія (наука, вчення про війну – від грецьк. «полемос» війна), паксологія (вчення про мир – від лат. Pax – мир), зрештою – воєнна політологія геть відсутні. Молодь не ознайомлена, як раніше, з соціально-політичними основами військової справи,

не кажучи вже про правові та воєнно-спеціальні аспекти. Водночас, різні політичні сили України постійно закликають до проведення референдуму стосовно приєднання до НАТО без інформаційного забезпечення та пояснення.

По-друге, С. Петлюра намагався закласти *наукові основи* організації збройних сил, привітав вступ до української армії провідних фахівців, воєнних теоретиків з інших армій, зокрема Л. Байкова, сам планував завершити розробку системи воєнно-доктринальних ідей нової української держави. Вищезгаданий російський теоретик Л. Байков написав ґрунтовну передмову до робіт С. Петлюри [1].

По-третє, воєнний міністр УНР у вирішенні найбільш важливих політичних проблем війни та миру віддавав перевагу лінії *ненасильницького розв'язування* воєнно-політичних конфліктів, що в теоретичному плані можна вважати досягненням, але в практичному відношенні було «забіганням вперед», «підстьобуванням історії!», бо українська революція мала, як завжди буває, захищати зі зброєю в руках свої здобутки. Заради справедливості варто вказати, що в революціях здебільшого переоцінюється роль збройного насильства, як це виражено у французьких діячів ХVIII століття Марата, Дантона, Роб'єспа, не кажучи вже про теоретиків «лівого» спрямування [12].

З позицій сьогодення ідеї мирного розв'язання конфліктів С. Петлюри позиціонувались з Воєнними доктринами 2004 – 2012 рр., де було вказано, що «головною метою воєнної політики України є ...відвернення війни, підтримання міжнародного миру і безпеки».

Молоді політики УНР не приділяли відповідної уваги практичному військовому будівництву, не внесли організуючого елемента у величезні військові маси, розкидані по всій Україні в 1917-1918 рр., хоча бачили реальну небезпеку безладдя у військовій справі, навіть не намагались реалізувати доктринальні настанови С. Петлюри. Тому воєнна поразка УНР весною 1918 р. не здається нам випадковою, а будівництво національної армії України відновив новий уряд Павла Скоропадського.

Павло Скоропадський як професійний військовик за нетривалий час своє не дуже вдалої державної діяльності зміг просунути вперед у справі створення *національної воєнної доктрини*. Восени 1918 року гетьман Скоропадський затвердив «Статут військової повинності», під його керівництвом була розроблена «Пояснювальна записка» до цього Статуту, в яких поєднувались воєнно-технічні і політично-доктринальні положення щодо збройного захисту молодшої країни.

Воєнно-доктринальні погляди висловлювались в систематичній формі, ставилася **мета** створення національних збройних сил – для захисту Української держави і її прав (ст.1); накреслювався **шлях** створення збройних сил – формування регулярної армії на засадах загальної військової повинності осіб

чоловічої статі; давалася політична і моральна **характеристика** українським збройним силам. Для сучасності інтерес становлять положення Статуту щодо збереження за військовослужбовцями всіх громадських прав людини, окрім тих, що були пов'язані з політичною діяльністю.

У «Статуті» та «Пояснювальній записці» до нього підкреслювався позаполітичний характер українських збройних сил, стверджувалося: «Только та армия, которая не принимает участия в политике, может представлять из себя силу для защиты Державы от внешнего врага и поддержания в ней порядка» (цитовано мовою оригіналу у виданні: Армія – 20 жовтня 1918 р.) [13;9].

Виходячи з неполітичного стану української армії, «Статут» вводив демократичні обмеження щодо входження військовослужбовців у політичні об'єднання та прийняття участі в діяльності союзів, партій, об'єднань, а також обмеження їх участі у зборах, маніфестаціях, мітингах різного політичного змісту. На весь термін проходження дійсної військової служби громадяни обмежували діяльність у виборах до рівня пасивного виборчого права, могли бути лише обраними у державні органи.

«Альтернативний» напрямок розробки воєнної доктрини України був не таким догматично послідовний російським поглядам, адже біля 40% Статуту П. Скоропадського копіювали російський Статут, а шляхи її реалізації – більш суперечливі та близькі до утопічних. Так, ОУН з самого початку свого створення намагалась визначити пріоритети у воєнній політиці через домінування збройних форм.

Проводом (воєнно-політичним керівництвом) Організації Українських Націоналістів проголошувалось, що в залежності від етапів національної визвольної революції та міцного державного закріплення її наслідків буде змінюватись лише *організація військової сили*, але визвольна діяльність завжди буде нести насильницькі елементи. Лише військова сила, що спиратиметься на озброєний народ, готовий уперто і завзято боротися за свої історичні права та свободи, визначалось в документах ОУН у 1929 році, може звільнити Україну від «займанців» і надати шанс упорядкуванню української держави. Підготовку народних мас до перманентної збройної боротьби брав на себе окремий військовий осередок ОУН-УПА (Українська повстанська Армія), як спеціальний бойовий загін організації.

За межами України розробкою вчення про воєнну доктрину займався полковник УПА Михайло Колодзінський (1902 – 1939 рр.), який за сміливість та бойову вдачу отримав прізвисько «Гусар». Нам відома тільки перша частина його монографії «Українська воєнна доктрина», а у цілому теоретико-методологічна спадщина Колодзінського залишається ще мало дослідженою. Смісл доробку цього оригінального автора полягав у обґрунтуванні національної воєнної доктрини, синхронізованою з

визвольним рухом українців, з активною загальною та воєнною політикою [4].

Подані у інтернет-джерелах матеріали містять неправдиву інформацію, де вказують, що першоджерело з'явилося лише у 1940 році, тоді як у КДБ був захований примірник, надрукований у Калуші 1938 році, який з'явився у Бібліотеці імені В. Вернадського м. Києва вже за перші роки незалежності.

Смісл доробку цього оригінального автора полягав у обґрунтуванні національної воєнної доктрини, синхронізованої з визвольним рухом українців, з активною загальною та воєнною політикою. Текст першої частини теоретичного твору М. Колодзінського десятиріччями зберігався у секретних архівах ("спецхранах") КДБ, і тільки нещодавно він став доступним масовому читачеві та науковцям. Засновною ідеєю Колодзінського була наступна – немає двох схожих держав, тому не може бути двох схожих воєнних доктрин.

Поразка царизму у війні з Японією виявила недоліки всієї воєнної сфери: брак глибоких теоретичних засад воєнної політики, стратегії, відсутність чітких принципів побудови армії, системи національної безпеки на теренах всієї імперії. Такі погляди сміливо висловив на початку 1912 р. на сторінках газети «Инвалид» В. Доманевський. Він намагався сформулювати розуміння воєнної доктрини як керівних положень, що повинні скласти основу воєнного будівництва.

Розгорнулася дискусія навколо статей В. Доманевського та його опонента, відомого воєнного теоретика А. Зайонківського, в якій брали участь вчені Київського, Харківського, Чугуївського відділень товариства «Ревнителі воєнних знань». При цьому одна група теоретиків вважала, що загальна воєнна доктрина не заважає творчості військових керівників, а друга категорично заперечувала уніфікації принципів воєнного будівництва і підкреслювала небезпечність шаблонів. До дискусії щодо національної воєнної доктрини долучилися не тільки представники офіційної воєнної науки, але й громадськість, так звані «аматори» з України. Це явище небачене і нечуване для нашої дійсності, адже Воєнні доктрини України (1993 р., 2004 р., 2012 р.) та, навіть, 2015 р. не викликали будь-якого суспільного резонансу. Зміна парадигмальних засад воєнно-політичного мислення у них і досі не стала предметом аналізу в середовищі воєнних теоретиків, аналітиків, політикуму у цілому.

Дискусії щодо єдиної воєнної доктрини в царській імперії закінчилися безплідними не тільки через «Высочайшее повеление прекратить дискуссии» [6, с.146-147], але й тому, що на порядок денний не було поставлено питання *національно-державних модусів* доктрин. Новаторський та патріотичний підхід М. Колодзінського, який вимагав тотальної участі українського народу у збройній боротьбі за незалежність та вірно посилався на позитивний досвід війська Б. Хмельницького не

став дороговказом для Воєнних доктрин незалежної України.

Важливою віхою на історичному шляху становлення української воєнної сфери став період другої половини XIX - початку XX століття. Він визначений як початок класичної української воєнно-теоретичної думки. Незважаючи на домінування на теренах російської імперії у системі духовної культури без або наднаціональних воєнно-доктринальних ідей, вчені «київської школи» розробляли національні підвалини вітчизняної воєнно-гуманітарної галузі знання. До них нами віднесено доробок П. Морозова, М. Драгомирова, які мало знаходились у центрі уваги дослідників, вчених Харківського та Київського університетів.

Маємо всі підстави стверджувати про існування різних напрямків в межах київської воєнно-теоретичної школи – воєнної педагогіки М. Драгомирова, гуманістичного дослідження наслідків війн професора П. Морозова, фундаментального дослідження наслідків війн І. С. Бліоха.

Центральною ідеєю праць професора Київського університету св. Володимира П. Морозова стало співвідношення воєнно-політичного змісту збройної боротьби останніх століть з морально-правовими гуманістичними нормами, які на той час виробило людство. Він, зокрема, відзначив, що зменшення страждань цивільних і комбатантів може й повинно стати метою країн, народів і їх урядів. П. Морозов виступив за комплементарність раніш несумісних понять «війна» і «гуманізм», які і в наш час здаються не поєднаними, та заборону недержавного (відомчого) ставлення до учасників війн і їх жертв, коли життя, сили й здібності останніх використовували для задоволення якихось потреб або примх місцевої влади. Гуманізм на війні розумівся професором Морозовим широко, обіймаючи майже всі сучасні ділянки моралі та права війни. «На війні все повинно задовольняти вимогам гуманізму», – писав він. Його розуміння гуманізму було наближено до філософського тлумачення як такого принципу, що краще за все визначає «людську гідність».

Звертає на себе увагу передбачення українських мислителів-гуманістів щодо зростання страждань дітей у нових війнах. Публікації на цю тему почали знаходитись в центрі уваги світового співтовариства лише у другій половині XX-го століття, коли сповна проявились такі феномени як масова примусова мобілізація дітей у повстанські армії, використання дітей-комбатантів у «людських хвилях», в атаках «новий геноцид», тобто – вбивство дітей дітьми.

Іншу лінію становили твори О. Байова та М. Драгомирова. Смісл останніх праць в тому, що гуманістична традиція поверталась обличчям перш за все до найбільш страждаючої особи на війні – звичайного солдата. Головним в структурі духовних сил армії М. Драгомиров вважав моральні гуманні якості, які, на його погляд, виховуються у особливому

військовому середовищі. Значення його ідей ми вбачаємо в тому, що коли більшість європейських воєнних теоретиків й військових начальників вважали, що гуманні міркування не можуть зупинити логіку розвитку засобів й методів ведення збройної боротьби (Кольмар дер Гольц, Г. Бастіко), Драгомиров наполягав на розвитку гуманних духовних начал сучасних вояків в армійському середовищі [13, с.183; с. 201].

Зрештою сприйняття, натхнення, редукція та творчий розвиток ідей декількох поколінь мислителів «київської школи» та розробників альтернативного напрямку (М. Колодзінський) надалі можливість створити сучасну Воєнну доктрину України (2015 р.), що дозволяє Батьківщині мати модерні ідейно-політичні та теоретичні погляди на функціонування військової сфери.

Висновки. Досліджуючи концепт кирило-мефодіївців щодо національної військової сфери, можна зробити лише попередній висновок про невичерпність на даний історичний час ідей кирило-мефодіївців та закликати сучасників до продовження їх благородної справи.

Україна має змогу за умов тривалої військової агресії та нахабної окупації Криму й окремих районів Донецької та Луганської областей при слабкій протестній реакції світової спільноти у ООН стати не "державою віктимної поведінки" [7] із проханнями допомоги у союзників, а захисти себе так, як сказано у Воєнній доктрині 2015 року, що сприяє миру, безпеці, демократії у всій Європі.

1. Байков Л. Підготовка народу та війська до захисту Батьківщини. Київ. 1918. С. 1 - 12.
2. Военноеведение. Первый опыт этой науки. Краткий очерк начальных оснований. Киев. 1871. 87 с.
3. Златоструй. Древняя Русь. X-XIII вв. Москва: Молодая гвардия. 1990. 303 с.
4. Колодзінський М. Воєнна доктрина українських націоналістів. Київ: Основа, 2019. 288 с.
5. Костомаров Н. Две руския народности. URL: <https://ehorussia.com/new/node/983021.09>
6. Русская военная мысль (конец XIX-начало XX вв.). Москва: Наука, 1982. 258 с.
7. Грабовський С, Лосев І. Україна: держава віктимної поведінки. Ніжин: Видавець П.П. Лисенко. 2019. 29 с.
8. Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. Вступ до політології. Екскурс в історію правничо-політичної думки. К.: Основи, 1996. 538 с.
9. Скоропадський П. Спогади: Кінець 1917 - грудень 1918. К.: Наш формат. 2016. 454 с.
10. Современное военное дело и отношение к ним военноеведение. Киев. 1872. 79 с.
11. Цюрупа М., Дяченко В. Міжнародне гуманітарне право. Київ: Кондор, 2008. 312 с.
12. Цюрупа М., Ясинська В. Основи загальної та воєнної політології. Київ: Кондор, 2013. 508 с.

13. Цюруп М. Военные теоретики Европы о войне, мире и национальной безопасности. Киев: КГВИ, 1996. 250 с.

References

1. Baikov, L. (1918). *Pidhotovka narodu ta viiska do zakhystu Batkivshchyny* [Preparing the people and the army for the motherland defense]. Kyiv. 1-12 p. (in Ukrainian).
2. Voennovedenye. (1871). *Pervyi opyt etoi nauky. Kratkyi ocherk nachalnykh osnovanyi* [Military science. First practice. Brief basics study]. Kyiv. 87 p. (in Russian).
3. Zlatostrui. (1990). *Drevniaia Rus. X-XIII vv.* [Zlatostrui. Ancient Rus. X-XIII century]. M.: Molodaia hvardiia. 303 p. (in Russian).
4. Kolodzinskyi, M. (2019). *Voienna doktryna ukraïnskykh natsionalistiv* [Military doctrine of Ukrainian nationalists]. K.: Osнова. 288 p. (in Ukrainian).
5. Kostomarov, N. *Dve ruskyia narodnosti* [Two Russian nations]. URL: <https://ehorussia.com/new/node/983021.09>. (in Russian).
6. *Ruskaia voennaia mysl (konets 19-nachalo 20 vv.)* [Russian military thinking (end of 19 – beginning of 20 centuries)]. M.: Nauka. 1982. 258 p. (in Russian).
7. Hrabovskyi, S., Losev, I. (2019). *Ukraina: derzhava viktimnoi povedinky* [Ukraine: the state of

victim behavior]. Nizhyn: Vydavets P.P. Lysenko. 29 p. (in Ukrainian).

8. Skyba, V., Horbatenko, V., Turenko, V. (1996). *Vstup do politolohii. Ekskurs v istoriiu pravnycho-politychnoi dumky* [Introduction into political science. Excursus on the history of the legal and political thinking]. K.: Osnovy. 538 p. (in Ukrainian).
9. Skoropadskyi, P. (2016). *Spohady: Kinets 1917- hruden 1918* [Memoirs. End of 1917 – December 1918]. K.: Nash format. 454 p. (in Ukrainian).
10. *Sovremennoe voennoe delo y otnoshenye k nym voennovedeniya* [Modern military skills and their relations with military science]. Kyev. 1872. 79 p. (in Russian).
11. Tsiurupa, M., Diachenko, V. (2008). *Mizhnarodne humanitarne pravo* [International humanitarian law]. K.: Kondor. 312 p. (in Ukrainian).
12. Tsiurupa, M., Yasynska, V. (2013). *Osnovy zahalnoi ta voiennoi politolohii* [Basics of general and military political science]. K.: Kondor. 508 p. (in Ukrainian).
13. Tsiurupa, M. (1996). *Военные теоретики Европы о войне, мире и национальной безопасности* [European military theorists on war, peace and national security]. Kyev: KHVY. 250 p. (in Russian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.15>
УДК 616.001: 101: 316

Володимир Ятченко

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки підприємств та соціальних технологій,
Державний університет телекомунікацій, м. Київ

ORCID: 0000-0003-0533-8580

Email: yatchych@ukr.net

Оксана Олійник

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри методологій та методів соціологічних досліджень
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID: 0000-0003-0568-7940

Email o_oliinyk@ukr.net

ПРОБЛЕМА СКІНЧЕННОСТІ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ

Анотація. В статті піддаються аналізу екзистенційні проблеми життя, смерті й безсмертя в українському фольклорі (на матеріалі українських казок). В корпусі українських народних казок широко побутують теми, які в європейській філософії й літературі отримали назву «трагічні основи людського буття», – усвідомлення неунікності смерті в земному бутті людини, пошук форм здобуття індивідуального безсмертя. В українських казках спостерігається двоїсте ставлення особистості до неминучості власної смерті. З одного боку тут наявний мотив замирення з фатумом людської долі, а задля пом'якшення болючого відчуття власної скінченності педалюється настановою про вищий сенс існування смерті. Смерть виправдовується, бо вона постає як запобігання безглуздості нескінченного